This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL
© Copyright by Uniwersytet Warszawski Katedra Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej & individual articles to their Authors

doi: 10.32612/uw.2543618X.2020.pp.285-318

Przegląd Środkowo-Wschodni, 5, 2020
ISSN 2543-618X eISSN 2545-1324

Nr art. 20200508

Data przesłania: 21.11.2019
Data akceptacji: 14.12.2019

**Олександр Коротаєв**

Дніпровський Національний університету ім. О. Гончара
korotaev013@gmail.com
ORCiD: 0000-0002-4460-0118

# Всесоюзна спілка євангельських християн-баптистів (ВСЄХБ), як об'єкт оперативної розробки радянських спецслужб 1942–1948 рр.

## Wszechzwiązkowa Rada Chrześcijan Ewangelicznych i Baptystów (WREChB) jako obiekt operacyjnego rozpracowywania przez organy bezpieczeństwa w latach 1942–1948

W artykule analizuje się rola, jaką odegrały radzieckie organy bezpieczeństwa w prowadzeniu polityki wyznaniowej, nakierowanej na środowiska protestanckie, na terenach Ukrainy Radzieckiej w latach 1942–1948 na przykładzie stworzenia prze owym organie komórki wyznaniowej pod nazwą Wszechzwiązkowa Rada Chrześcijan Ewangelicznych Baptystów (WREChB) oraz aparatu republikańskich i okręgowych pełnomocników tzw. starszych prezbiterów. W artykule również przedstawiono plany bezpieki dotyczące wykorzystania kierownictwa WREChB do realizacji zadań agenturalno-operacyjnych, związanych z wchłonięciem innych bliźniaczych organizacji religijnych na terenie Związku Radzieckiego (zielonoświątkowców, darbistów, reformistów i t.p. ), co spowodowało zmniejszenie ich liczebności, podporządkowanie wpływom władzy radzieckiej, a w konsekwencji prowadziło do ich moralnego i fizycznego wyniszczenia.

Słowa kluczowe: tajny agent, represje, Wszechzwiązkowa Rada Chrześcijan Ewangelicznych i Baptystów (WREChB), Związek Radziecki

В сучасній історіографії існує велика кількість наукових праць, які присвячені дослідженню релігійної політики СРСР в протестантському середовищі. Класикою даного напрямку вважаються історичні праці російського історика М. Одинцова[1], американського релігієзнавця В. Завадського[2], а також деяких українських істориків, таких як В. Войналович[3], П. Яроцький[4], О. Бажан[5], О. Лахно[6] та інш. Та не дивлячись на різну національність дослідників і приналежність до різних історичних шкіл, їх праці мають одну суттєву спільну рису – вузьку джерельну базу дослідження. Справа в тому, що релігійна політика в УРСР (як і в усьому СРСР) впроваджувалася щодо протестантських конфесій через два інститути – Раду у справах релігійних культів (далі РСРК) та відповідний відділ ОДПУ-КДБ (в різний період часу дані відділи мали різні назви). Враховуючи засекреченість архівів радянських силових структур, основною джерельною базою для проведення вищезгаданих наукових розвідок слугувала лише радянська партійна документація, а саме – робочі та звітні документи голови РСРК СРСР, його республіканських і обласних уповноважених, а також різні постанови і рішення ЦК КПРС та ЦК КП(б)У. В результаті такої ситуації, основний напрямок досліджень з даного питання звузився до аналізу державно-церковних відносин в площині радянського правового поля і не міг претендувати на їх об'єктивне висвітлення, яке виті-

---

[1] Одинцов М. и др., *Государство и церковь в XX веке: эволюция взаимоотношений, политический и социокультурный аспекты. Опыт России и Европы*, Москва 2011. – 464 с.

[2] Sawatsky W., *Soviet Evangelicals: Since World War II. Kitchener*, Ontario 1981. – 527 p.

[3] Войналович В., *Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940-1960-х років: політологічний дискурс*, Ки́їв 2005. – 741 с.

[4] *Історія релігії в Україні. В 10 т.*, ред.: П. Л. Яроцького, Ки́їв 2007.

[5] Бажан О. та інш., *Випробування вірою: боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х – 1980-ті рр.*, Ки́їв 2000. – 329 с.

[6] Лахно О., *Опозиція в євангельсько-баптистському русі в УРСР (середина 40-х – 80-ті роки XX століття),* Полтава 2008. – 290 с.

кало із вивчення партійно-номенклатурної документації у синтезі із дослідженням джерел радянських силових структур.

Таким чином, для сучасної історичної науки гостро постала проблема об'єктивного висвітлення державної релігійної політики радянської влади, вирішення якої стало можливим внаслідок прийняття у 2015 р. Закону України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». Аналіз розсекречених матеріалів радянських силових структур у поєднанні із аналізом партійної документації допоміг встановити роль та завдання радянських органів влади у впровадженні релігійної політики в країні і послугував поштовхом для написання даної розвідки.

З аналізу архівних секретних документів НКДБ-МДБ, що містяться у фондах ГДА СБУ стало відомо про те, що зміна вектору релігійної політики СРСР в бік лібералізації відбувалася під тиском зовнішніх обставин і спочатку являла собою контрвідповідь на релігійну політику нацистської Німеччини, що впроваджувалася на окупованих вермахтом територіях. Нацистська ж релігійна політика на пострадянському просторі здійснювалася у відповідності до розробленого, за вказівкою А. Гітлера, директивного розпорядження шефа Головного управління імперської безпеки Р. Гейдріха під назвою «Про розуміння церковних питань в зайнятих областях Радянського Союзу» від 01.11.1941 р. Згідно зазначеної директиви планувалося взяти під негласний контроль усі релігійні течії СРСР, змусити їх предстоятелів сповідувати фашистську ідеологію, а після переможного закінчення війни «провести фашистську модернізацію релігії взагалі»[7], яка передбачала заміну християнського хреста свастикою, Христа – фюрером і т.д.

Задля реалізації даного плану при генерал- та гебітскомісаріатах створювалися відділи пропаганди, які виконували тотожні

[7] Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі ГДА СБУ). – Ф. 9. – Спр. 74. – Арк. 101-104.

функції з Імперським міністерством релігії райху і займалися реєстрацією релігійних культів на окупованих вермахтом територіях, а в структурі органів держбезпеки Німеччини також був утворений підрозділ з координації оперативної роботи «в релігійних справах», а саме група IV-Б IV-го управління (гестапо) РСГА. Саме ці два органи (відділ пропаганди та відділ у справах релігій при гестапо) на окупованих вермахтом територіях СРСР займалися реалізацією плану Р. Гейдріха.

Одним із кроків на шляху реалізації даного плану було проведення активізації діяльності протестантських релігійних громад, особливо баптистів (більш спорідненої для німців протестантської конфесії) та утворення на їх базі підконтрольних нацистам релігійних союзів. Так у грудні 1942 р. із п'яти обласних союзів ЄХБ (Волино-Подільського, Нікопольського, Житомирського, Київського та Дніпропетровського об'єднання) був створений один Всеукраїнський союз євангельських християн баптистів (ВСЄХБ) із центром у м. Рівне, очолюваний, за даними НКДБ, «відомим резидентом німецьких спецслужб» В. Гусаруком[8].

12 січня 1943 р. на релігійному з'їзді у м. Рівне із чотирьох протестантських конфесій (баптистів, євангельських християн, вільних християн та Союзу церков Христових) на базі рівненського ВСЄХБ за сприянням того ж В. Гусарука, очільників християнської місії «Світло на Сході» та під контролем федерального директора Союзу федерацій вільних євангельських церков Німеччини (нім. BEFG) П. Шмідта, який за даними радянських спецслужб також був агентом гестапо[9], створили Вільну євангельську церкву України, керівництво якої (в особі В. Гусарука) підтримувало нацистську владу та орієнтувалося на інтеграцію у пангерманський баптистський союз, очолюваний П. Шмідтом[10].

---

[8] ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 572. – Арк. 169.

[9] Держархів Черкаської області. – Ф. Р-5625. – Оп. 1. – Спр. 9742. – Арк. 2.

[10] Державний архів СБУ (далі ДА СБУ) м. Дніпро. – Ф. 6(Р). – Оп. 1. – Спр. П-24066. – Арк. 117-119.

Не маючи можливості активно впливати на релігійну політику окупантів, органи НКДБ розпочали активну протидію їм, використовуючи наявні засоби боротьби у своєму тилу і створили із керівництва проханівського союзу ВСЄХ (Я. Жидкова, О. Карєва, О. Андрєєва) та керівництва баптистського союзу СРСР (П. Малина та М. Голяєва) підконтрольний НКДБ релігійний центр у Москві – Всесоюзну раду євангельських християн та баптистів (далі ВРЄХБ). Про проведену операцію з утворення ВРЄХБ зазначав у своїх доповідях в РНК СРСР полковник НКДБ І. Полянський: «[…] „євангельські християни" та „баптисти" дві самостійні сектантські організації […], існували окремо, маючи свої центри до 1936-37 рр. До вказаного часу „Всеросійська спілка баптистів" була ліквідована внаслідок антивоєнних настроїв більшості членів баптистських общин на місцях і до 1942 р. існував лише один всесоюзний центр – „Рада євангельських християн". У 1942 р., виходячи із політичної необхідності, явочним порядком, без належного оформлення, був створений об'єднаний центр цих двох організацій, який до теперішнього часу проводить усю роботу по керівництву організаціями євангельських християн і баптистів»[11]. І. Полянський вказував, що московський центр ВРЄХБ свою роботу «розпочав виданням та поширенням патріотичних відозв до сектантів обох толків (*баптистів та євангельських християн* – Авт.), які були підписані (*керівними* – Авт.) членами „Всесоюзної спілки євангельських християн" (*далі ВСЄХ* – Авт.) та найбільш видними і авторитетними діячами баптистських общин»[12]. Далі І. Полянський зазначав, що «одночасно об'єднана „Рада" встановила зв'язок з керівниками організацій євангельських християн та баптистів в США та Англії, які грають там (особливо у США) видну роль громадсько-політичного життя»[13].

---

[11] Крючков Г. К., *Великое пробуждение XX столетия*, Москва 2008. – с. 15.

[12] Там само.

[13] Там само.

Таким чином можна висновувати, що протидіючі реалізації плану Р. Гейдріха по створенню рівненського ВСЄХБ та Вільної євангельської церкви, націленій на інтеграцію у пангерманський релігійний простір, органи НКДБ СРСР розробили власний план, за яким утворили підконтрольний їм релігійний центр – московську ВРЄХБ та почали інтегрувати його у загальносвітовий (американський та англійський) релігійний простір (в оперативній термінології створені таким чином релігійні центри називалися – «легендованими»).

Між новоствореними протестантськими релігійними центрами розпочалася справжня боротьба за віруючих. Відділи пропаганди та гестапо, використовуючи підконтрольний їм елемент із керівництва рівненського ВСЄХБ, закликали віруючих усіма силами підтримувати заходи окупаційної влади, а підконтрольна органам НКДБ московська ВРЄХБ, поширювала під впливом радянських органів держбезпеки т. зв. «патріотичні відозви» до віруючих із закликом не ставати зрадниками батьківщини і боротися з фашизмом до переможного кінця[14].

У радянській та пострадянській (російській) історіографії подавалася зовсім інша причина зміни позиції влади в бік лібералізації у релігійному питанні, яка зводилася до того, що «не дивлячись на утиски духівництва та віруючих з боку держави, керівництво усіх релігійних центрів СРСР підтримало визвольну війну і заявило про (*свою* – Авт.) патріотичну позицію»[15]. Про роль та роботу радянських спецслужб у зміні позиції лідерів протестантських течій СРСР в бік «патріотизму» у «відкритих» радянських джерелах зазвичай не вказувалося.

Результат двобою між німецькими та російськими спецслужбами на релігійному полі вирішили успіхи червоної армії на фронті. Повертаючись на звільнену від вермахту територію, органи НКДБ

---

[14] Сорокин А., *Опора на архив,* «Родина» 2003, №8, с. 101-102.

[15] Там само. – с. 99.

СРСР не ліквідовували відроджені за сприянням німців релігійні центри, а лише підпорядковували їх керівництво своєму впливу. Для роботи органів держбезпеки в протестантському релігійному середовищі НКДБ СРСР була розроблена спеціальна директивна вказівка за № 3224/м, згідно із якою впливу органів НКДБ вимагалося підкорити усі протестантські організації країни[16]. Аналізуючи роботу органів НКДБ та РСРК в релігійному середовищі можна стверджувати, що виконання вищевказаного директивного розпорядження проходило в три етапи, які були дуже схожі за своєю суттю з аналогічними етапами при реалізації плану Р. Гейдріха. На першому етапі відбувалося придбання «цінної агентури» серед усіх релігійних конфесій СРСР, особливо серед євангельських християн та баптистів[17]. Так, згідно із директивним розпорядженням голови НКДБ СРСР В. Меркулова від 16.02.1943 р., усім органам НКДБ УРСР наказувалося

> церкви, відкриті німцями в колишніх церковних будівлях і нині діючі на звільненій від противника території, аж до особливого розпорядження не закривати […]. У тих випадках, коли священнослужителями в діючих церквах є ставленики німців, слід їх замінити нашої перевіреної агентурою, підібраною на місці або надісланою з інших областей, за погодженням з 3 Управлінням НКВС СРСР[18].

Служителів, які являлися «активними посібниками німців», а також були викриті «в інших злочинах», директивне розпорядження наказувало «заарештовувати в установленому порядку і проводити щодо них слідство»[19]. Завдяки таким діям органів НКДБ в релігійному середовищі у 1944–1945 рр. були заарештовані активні діячі рівненського ВСЄХБ – голова Дніпропетровського об'єднання ВСЄХБ Д. Шаповалов, голова Київського об'єднання ВСЄХ

[16] ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр.565. – Арк. 1, 2.
[17] Там само. – Арк. 2.
[18] ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр.539. – Арк. 8.
[19] Там само.

В. Скринник та зазнав арешту голова третьої за чисельністю протестантської конфесії в СРСР шеф-єпископ Єпископальної церкви християн віри євангельської (п'ятидесятників) Г. Понурко.

З метою взяття під негласний контроль діяльність вищезгаданих релігійних об'єднань, 26 січня 1944 р. нарком держбезпеки УРСР С. Савченком видав нове директивне розпорядження, в якому начальникам обласних управлінь НКДБ УРСР наказувалося «провести нові вербовки авторитетної агентури серед різних сект в головних общинах області, які здійснюють вплив на периферійні общини і групи»[20]. Таким чином Дніпропетровське обласне об'єднання євангельських християн-баптистів (скорочено ЄХБ) замість Д. Шаповалова очолив його заступник Д. Мельников, який в органах держбезпеки проходив під оперативним псевдонімом «МИРГОРОДСКИЙ»[21], Г. Понурка на посту шеф-єпископа Всеукраїнського союзу ХЄВ замінив його заступник Д. Пономарчук, завербований в агентурну мережу НКДБ у 1944 р. під оперативним псевдонімом «БЕРЕЗОВСКИЙ»[22], а Київське обласне об'єднання ВСЄХ замість В. Скринника очолив пресвітер центральної київської общини ВСЄХ О. Тринадцатко, який з 1944 р. також був секретним агентом НКДБ[23].

На другому етапі відбувалося створення на базі ВРЄХБ Всесоюзної спілки євангельських християн та баптистів (далі ВСЄХБ), в якій керівні посади (обласних та республіканських пресвітерів) мали зайняти нещодавно завербовані в агентурну мережу сексоти НКДБ[24]. З цією метою 29 жовтня 1944 р. у Москві «у відповідності до наміченого плану»[25] НКДБ відбулася триденна нарада сорока п'яти «старійших» представників євангельсько-баптист-

[20] ГДА СБУ. – Ф.9 (УР/СР). – Спр. 74. – Арк. 14.
[21] ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 21. – Спр. 2750. – Арк. 65.
[22] ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 565. – Арк. 37.
[23] ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 58633 фп. – Арк. 3.
[24] ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр.565. – Арк. 2.
[25] Крючков Г. К., *Великое пробуждение XX столетия*, Москва 2008. – с. 15.

ського руху, на якій була прийнята резолюція про створення із двох протестантських союзів євангельських християн та християн баптистів єдиного союзу – ВСЄХБ з центром у Москві, керівним органом якого була затверджена ВРЄХБ на чолі із Я. Жидковим[26]. За даними російського дослідника М. Горетого, усі члени ВРЄХБ були агентами органів НКДБ.[27] На цій же нараді було прийняте, попередньо узгоджене з органами держбезпеки, Положення (Статут) про ВСЄХБ та затверджена система уповноважених (старших пресвітерів) по регіонах СРСР. За цим Положенням ВСЄХБ визнавався центральним і керівним органом усіх релігійних общин, що входили до його складу. Для ефективного керівництва цими общинами даним Положенням вводився т. зв. інститут уповноважених (за аналогією з інститутом уповноважених Ради у справах Руської Православної Церкви, далі РПЦ, та РСРК) ВСЄХБ республіканського та обласного значення. Уповноваженим (старшим пресвітером) по Україні ВРЄХБ було призначено О. Андреєва[28]. До функціональних обов'язків О. Андреєва, як республіканського уповноваженого (старшого пресвітера), входило призначення та контроль за діяльністю обласних уповноважених (старших пресвітерів) на всій території України, які в свою чергу призначали (через рукопокладання) з його дозволу та згоди служителів (пресвітерів та дияконів) міських та сільських релігійних громад, а також контролювали їхню діяльністю. Уповноважені (старші обласні та республіканські пресвітери) повинні були здійснювати облік усіх помісних пресвітерів та дияконів в області (республіці), а також систематично звітувати перед керівництвом ВСЄХБ про результати своєї діяльності[29].

---

[26] *История евангельских христиан-баптистов в СССР*, ред.: Я. Духонченко, Москва 1989. – с. 231.

[27] Горетой Н., *СССР Апокалипсический Вавилон*, Москва 2005. – с. 142-143.

[28] *Братский вестник. Журнал ВСЕХБ*, Москва 1945, № 1, с. 37.

[29] Держархів Дніпропетровської області (далі ДАДО). – Ф. 6463. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 69, 70.

Щодо адміністративно-правового статусу помісних релігійних громад Союзу ВСЄХБ, то в цьому Положенні, зазначалося, що помісна релігійна громада повинна керуватися пресвітером та Радою общини, яка має складатися з трьох осіб і очолюватися пресвітером. Виконавчі органи громади і пресвітер повинні бути зареєстровані уповноваженим РСРК. У п. VI окреслювалося коло осіб, які мали право проповідувати на богослужіннях громади. Ними були пресвітер та диякони, а також «окремі особи, підібрані пресвітером та Радою, які складають постійний контингент проповідників» чисельністю від 3 до 7 осіб. Цей пункт встановлював перебування на обліку в уповноваженого також усіх проповідників.

Таким чином, Положення, розроблене ВСЄХБ та узгоджене з відповідними органами, повністю позбавляло помісні громади самоуправління, ставило їх в залежність (через інститут уповноважених пресвітерів) від керівництва ВСЄХБ та РСРК. Аналізуючи ситуацію з керівництвом релігійних громад, що входили до складу ВСЄХБ, уповноважений РСРК по Україні П. Вільховий зазначав, що «організаційна структура у секті до 1944 р. була більш „демократичною". На відміну від минулої, нинішня структура секти висуває на перший план пресвітерський склад, як основних керівників не тільки духовного, але і всього іншого життя общини, наближаючись у даному випадку до ієрархії РПЦ. Нинішня структура ліквідує повністю розмитий „демократизм" у секті в питаннях керівництва, передаючи до рук старшого пресвітера ВСЄХБ по УРСР, обласних пресвітерів та пресвітерів общин всю повноту влади у всіх питаннях життя та діяльності общин, полегшуючи підбір відповідних пресвітерських кадрів та регулювання їх діяльності зі сторони уповноважених Ради з питань релігійних культів»[30].

Насправді ж уся повнота влади в результаті оформлення цієї структури зосереджувалася не в руках пресвітерів ВСЄХБ чи го-

[30] Центральний держархів вищих органів влади в Україні (далі ЦДАВО). – Ф. 4648. – Оп. 4. – Спр. 27. – Арк. – 86.

лови РСРК, а в руках органів НКДБ, які цих пресвітерів «просували» через проведення ряду «чекістських заходів» на керівні посади у ВСЄХБ. Так, звітуючи до Москви про виконання вказівок директиви НКДБ СРСР за № 3224/м, Нарком держбезпеки УРСР С. Савченко з цього приводу зазначав, що «з метою підпорядкування нашому впливу діяльності основної сектантської течії на Україні „євангельських християн і баптистів", нами закінчена робота із створення інституту старших обласних пресвітерів „ВСЄХ і Б" та просунуті на ці посади _____[31] із числа сектантських авторитетів»[32]. З інших оперативних джерел встановлено, що цими «сектантськими авторитетами» являлися, призначений ВРЄХБ на посаду республіканського уповноваженого ВСЄХБ по УРСР О. Андрєєв, який проходив в органах НКДБ-МДБ УРСР як агент «РЯЗАНСКИЙ»[33], його заступник та старший пресвітер центральної київської общини ВСЄХБ А. Міцкевич (агент «КОСАРЕВ»[34]), обласний уповноважений по Дніпропетровській області – М. Мельников (агент «МИРГОРОДСКИЙ»), по Дрогобицькій області – агент «БЕГУН»[35] (прізвище агента не встановлено) та старші пресвітери ВСЄХБ інших областей України (Одеської, Сталінської, Миколаївської, Кам'янець-Подільської та інших західних областей України)[36].

Таким чином можна висновувати, що в результаті такої діяльності радянських спецслужб в протестантському середовищі, релігійні общини євангельських християн та баптистів (ВСЄХБ) поступово перетворювалися з об'єкта оперативної розробки на її активного співучасника. Зареєстровані в РСРК пресвітери ВСЄХБ, як офіційні служителі культу, знімалися із промислових або сіль-

[31] Враховуючи високий гриф секретності, прізвища у документі не заповнені.
[32] ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 565. – Арк. 2.
[33] ГДА СБУ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1103. – Арк. 14, 15, 24.
[34] ГДА СБУ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1105. – Арк. 51.
[35] ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 6. – Спр. 124. – Арк. 29.
[36] ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 565. – Арк. 44.

ськогосподарських робіт, перебували на фінансовому утриманні релігійної громади, звільнялися від служби в армії, отримували продовольчі картки та будівничі матеріали від держави (для зведення чи ремонту молитовних споруд) і мали право на придбання або використання засобів пересування з метою полегшення відправлення релігійних культів. Тільки Д. Пономарчук, за ствердженнями В. Бойко, отримував за свою роботу 2000 руб на місяць[37]. Інші ж старші (обласні) пресвітери ВСЄХБ отримували в середньому від 400 до 700 руб. на місяць.

Отже, під керівництвом компартії, яке вона здійснювала через органи НКДБ та РСРК, протестантські служителі культу поступово «радянізувалися», тобто перетворювалися, як влучно підмітив заступник І. Полянського Ю. Садовський, із «вільних митців» на «попів-професіоналів», які в кінцевому випадку повинні «триматися за релігію, як за кусок хліба»[38], а точніше не за релігію, а за компартію, яка їм цей «хліб» (владу та гроші) надавала.

Третім етапом реалізації вимог директиви НКДБ СРСР за № 3224/м, як видно із архівних матеріалів, було проведення уніфікації релігійного життя в СРСР та скорочення кількості протестантських конфесій шляхом їх влиття у ВСЄХБ. З цією метою РСРК прийняла рішення, за яким поділила усі протестантські конфесії, в супереч вимогам діючої Конституції СРСР та Декрету РНК «Про відокремлення церкви від держави», на «основні культи» та «бузувірські релігійні організації з яскраво вираженою антидержавною діяльністю»[39]. До «бузувірських релігійних організацій» в СРСР (як і в нацистській Німеччині за указом райхсфюрера СС від 13 квітня 1937 р.) були віднесені релігійні течії, які сповідували пацифізм та мали «бузувірські практики» (п'ятидесятники, скопці,

[37] В. Бойко., *Дух Святой научит вас всему*, Ки́їв 2005. – с. 6.

[38] ДАДО. – Ф. 6463. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 42 (зв.)

[39] *Власть и церковь в Восточной Европе 1944–1953 гг. В 2-х т. Т.1. Власть и церковь в Восточной Европе 1944–1948*, ред.: Т.В. Волоктина, Москва 2009. – С. 520.

адвентисти-реформісти, єговісти, бодачи та інші дрібні релігійні групи). Голова РСРК І. Полянський вказував, що «Рада не займається такими релігійними організаціями і дані, що надходять про них, передає органам держбезпеки»[40]. Опинившись в полі зору радянських спецслужб, найдрібніші із «бузувірських сект» ліквідовувалися адміністративно-оперативним шляхом, а найбільш крупним, як наприклад п'ятидесятникам, організовувався оперативний супровід по влиттю у ВСЄХБ. Для прикриття дій органів НКДБ вимогами релігійної канонічності з 1945 р. по 1947 р. у Москві та в інших республіканських центрах було організовано ряд зустрічей (які носили характер з'їздів) керівництва ВСЄХБ з представниками інших «бузувірських» протестантських конфесій СРСР (п'ятидесятниками, смородинцями, реформаторською церквою, дарбістами, колосковцями, представниками Союзу церков Христових та інш.). В результаті проведених «переговорів» керівники усіх цих релігійних течій коригували власне віровчення у відповідності із баптистською догматикою, зрікалися «бузувірських» практик свого культу, підписували угоду про входження очолюваних ними конфесій до складу ВСЄХБ та направляли офіційного листа до своєї пастви, в якому повідомляли «радісну» новину про об'єднання із ВСЄХБ[41].

В результаті таких дій до складу ВСЄХБ увійшли Всеукраїнський та Всепольський союзи християн віри євангельської п'ятидесятників, національні братства Прибалтики (Латвії та Естонії), Союз вільних християн (дарбістів) Закарпаття, Союз християн у дусі апостолів (смородинців), Союз християн-тверезників (колосковців) та Союз церков Христових Західної Білорусі та України[42]. В результаті такого «укрупнення» ВСЄХБ став найбільшим протестантським утворенням в СРСР і налічував у час свого розквіту від 512 тисяч (за офіційними даними) до 3-х мільйонів (за

[40] Там само.

[41] *История евангельских христиан-баптистов в СССР*, ред.: Я. Духонченко, Москва 1989, с. 233, 234.

[42] Там само – 234.

неофіційними даними) осіб[43], із яких п'ятидесятників, за даними українських дослідників О. Бажана та Ю. Данилюка, налічувалося 200 тис. осіб[44].

Що ж стосувалося офіційної статистики по Українській СРСР, то на 1 січня 1946 р. вона виглядала таким чином[45]:

| № з/п | Назва релігійного культу | Кількість общин | Кількість членів в общинах (чол.) |
|---|---|---|---|
| 1. | Євангельські християни і баптисти | 730 | 30840 |
| 2. | П'ятидесятники | 560 | 18177 |
| 3. | Адвентисти сьомого дня | 128 | 4307 |
| 4. | Свідки Єгови | 13 | 249 |
| 5. | Мальованці | 7 | 170 |
| 6. | Хлисти | 6 | 98 |
| 7. | Штундисти | 5 | 135 |
| 8. | Михайлівці | 2 | 90 |
| 9. | Апокаліпсисти | 2 | 38 |
| 10. | Скопці | 2 | 35 |
| 11. | Молокани | 4 | 25 |
| 12. | Руселіти | 1 | 100 |
| 13. | Панехідники | 1 | 10 |
| 14. | Істинних християн | 1 | 25 |

Для реалізації політики компартії в релігійному середовищі 4 травня 1946 р., при перейменуванні НКДБ в МДБ, з 2-го (Контрозвідувального) Управління НКДБ СРСР виділився самостійний відділ «О» МДБ, який зобов'язувався вести боротьбу з антирадянським елементом серед представників духовенства, церкви та

[43] Синичкин А., *О динамике роста братства ЕХБ с 1945 по 1965 год*, http://www.rusbaptist.stunda.org/dop/statist.htm

[44] Бажан О.Г., *Данилюк Ю.З. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. XX ст.),* Кíїв 2000, с. 300.

[45] ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 565. – Арк. 2.

сектантів і відав діяльністю агентурного апарату ВСЄХБ, ВСАСД (Всесоюзної спілки адвентистів сьомого дня), РПЦ та обслуговував підвідомчі йому релігійні об'єкти[46]. Згідно звіту начальника відділу «О» МДБ УРСР, в його оперативному обслуговуванні у м. Києві перебував «апарат уповноваженого ВСЄХБ по Україні та центральна сектантська община ВСЄХБ». Це дає підстави висновувати про те, що в оперативному обслуговуванні обласних відділень «О» УМДБ УРСР теж перебували центральні обласні общини ВСЄХБ[47]. Основні завдання, які ставили співробітники відділу «О» своєму «підсобному апарату» (тобто агентурі) були направлені на

> виявлення і розробку ворожого елемента (*серед своїх одновірців* – Авт.), на організацію боротьби з провокаційними діями, що тягнуть за собою розпалювання релігійного фанатизму віруючих (*тобто з місіонерською діяльністю* – Авт.), рішуче зниження релігійного впливу церковників на населення і проведення роботи з розкладання (рос. «разложенческой работы»), спрямованої на кількісне скорочення релігійних общин[48].

Отже, знаходячись на керівних посадах, агентура ВСЄХБ, будучи зобов'язаною за їх отримання радянським спецслужбам, виконувала усі їх вказівки чим підривала міць інституту церкви зсередини, поступово його розкладаючи і радянізуючи. Ці явища відмічав у своєму звіті і С. Савченко:

> Керівники ВСЄХ і Б та його уповноважені на Україні і по областям, євангельські християни і баптисти в значній мірі змінили в позитивний бік своє відношення до Радянської влади та заходів, що вона проводить. В результаті сектанти щомісяця […] вносять пожертвування у фонд оборони країни, на відбудову міст […] у фонд інвалідів Вітчизняної війни […] Переважна більшість євангельських християн і баптистів стала виконувати свій громадянський обов'язок, визнали

[46] ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 666. – с. 632.
[47] ГДА СБУ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1103. – Арк. 14.
[48] ГДА СБУ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1104. – Арк. 60.

необхідним службу в Червоній Армії і захист Батьківщини зі зброєю у руках […][49].

Таким чином, можна висновувати що, органи НКДБ-МДБ, денацифікувавши інститут церкви для встановлення свого контролю над ним, відразу ж його радянізували, засмітивши власною агентурою, підібраною із «пристосовницького елементу» серед служителів культу, скерованих не на служіння Богу, а на виконання різних завдань спецслужб та радянських органів влади.

Прагнучи скоротити кількість протестантських віруючих в СРСР, органи НКДБ та РСРК руками служителів культу ВСЄХБ почали «асимілювати» або «перевиховувати» представників інших релігійних конфесій, що увійшли до складу ВСЄХБ. Процес «асиміляції» інших (небаптистських) конфесій у ВСЄХБ можна прослідкувати на прикладі спроби «перевиховання» баптистами п'ятидесятників, які увійшли до складу ВСЄХБ. Реалізуючи (в рамках проведення централізованої агентурної операції «ПРОРОКИ») в Єпископальній церкві ХЄВ (або як вона ще називалася Всеукраїнський союз ХЄВ) оперативний супровід по влиттю у ВСЄХБ, 4 квітня 1945 р. Дніпропетровське УНКДБ заарештовало шеф-єпископа цього союзу Г. Понурка та деяких інших відомих діячів ХЄВ[50]. З огляду на те, що Єпископальна церква п'ятидесятників не реєструвалася в РСРК, єпископу Д. Пономарчуку та єпископу П. Бідашу, які після арешту Г. Понурка склали повноваження з управління церквою, керівництво ВСЄХБ з подачі НКДБ, запропонувало їм влитися у легально існуючий союз ВСЄХБ, але за умови зречення «бузувірських практик», як-то хрещення Духом Святим із знаменням говоріння «іншими язиками», пророцтва та чин омовіння ніг[51]. З 19 по 29 серпня 1945 р. у Москві під головуванням Я. Жидкова проходила нарада за участю президії ВСЄХБ та

[49] ГДА СБУ. – Ф. 9. – Спр. 79 УС/СР. – Арк. 168, 169.
[50] ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 572. – Арк. 171 (зв.).
[51] ДАДО. – Ф. 6463. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 36.

п'ятидесятницьких авторитетів СРСР (Д. Пономарчука, П. Бідаша, І. Панько та С. Вашкевича), які під тиском органів НКДБ (залякування неминучим арештом у разі відмови[52]) погодилися на влиття очолюваних ними релігійних союзів ХЄВ (Всеукраїнського та Всепольського) до складу ВСЄХБ. Враховуючі догматичні особливості між п'ятидесятниками та баптистами на нараді була вироблена «Угода про об'єднання християн віри євангельської з євангельськими християнами та баптистами в один союз». В ній вказувалося, що «об'єднаний союз має загальний керівний центр у Москві, а також єдину касу». «До складу керівного центру входять також представники християн євангельської віри», а «духовні працівники християн євангельської віри залишаються в духовних званнях, які вони носили до об'єднання». Також за результатами цієї угоди між представниками ХЄВ та ЄХБ був досягнутий певний компроміс у догматичних питаннях. Так, у п. 5 вказувалося, що «обидві сторони визнають, що наповнення силою згори, про що вказано в Діях Апостолів 1:8, може відбуватися як зі знаменнями інших язиків так і без знамення інших язиків…». У п. 8 зазначалося, що:

> обидві сторони прийшли до згоди утримуватись від незнайомих язиків на громадських зібраннях» (у разі відсутності тлумачення незнайомих язиків). У п. 10 вказувалося, що «маючи на увазі те, що євангельські християни і баптисти не мають звичаю омовіння ніг, дійсною угодою рекомендується християнам віри євангельської з метою єднання та одноманітності богослужебного порядку вести виховну роботу проти такого роду явищ…» У п. 11 обидві сторони зобов'язувалися вживати «усі заходи до того, щоб між євангельськими християнами та баптистами, з одного боку, і християнами віри євангельської з іншого боку, встановлювалися самі щирі братські взаємовідносини[53].

---

[52] Центральний держархів громадських об'єднань (далі ЦДАГО). – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 58286. – т.1. – Арк. 207 (зв.).

[53] ДА СБУ м. Дніпро. – Ф. Р(6). – Оп. 1 – Спр. – П-24610. – Пакет № 1 (з речовими доказами). – Арк. 117.

Таким чином, дозволяючи п'ятидесятникам входження у свій релігійний союз, баптисти по суті хотіли їх уніфікувати під власну догматику і перетворити із п'ятидесятників на баптистів. Саме така уніфікація була, за твердженням І. Полянського, кінцевою метою даного об'єднання. І. Полянський у своєму листі до уповноваженого РСРК по УРСР І. Вільхового вказував, що «зазначене вище злиття давало можливість руками євангельських християн та баптистів ліквідувати «п'ятидесятників» – містичну секту з елементами віровчення, що негативно впливає на психічний стан людини та сприяє різним антидержавним тенденціям /пророцтва та інш./»[54]. Отже, не маючі можливості застосовувати «ефективні чекістські заходи» 1930-х рр. в умовах легалізації релігії в СРСР, органи НКДБ-МДБ пішли на хитрість і вирішили використовувати з цією ж метою підсобний агентурний апарат ВСЄХБ, але п'ятидесятники виявилися «міцним горішком» і не так легко піддавалися асиміляції. Справа в тому, що роботою по влиттю помісних релігійних общин п'ятидесятників у союз ВСЄХБ повинні були займатися в першу чергу очільники колишнього Всеукраїнського союзу ХЄВ єпископи Д. Пономарчук та П. Бідаш, які підписали Московську угоду з ВСЄХБ, але вони самоусунулися від неї і, більше того, почали використовувати легалізацію, отриману від підписання угоди із ВСЄХБ, як привід для навернення баптистів у п'ятидесятництво. Так, згідно із спецповідомленням Міністра держбезпеки УРСР С. Савченка від 21 червня 1946 р. у Москву вказувалося, що «Одним із крупних недоліків у справі успішного об'єднання являється той факт, що особи, які підписали угоду про об'єднання зі сторони п'ятидесятників – Пономарчук і Бідаш, слабко реалізують дану угоду. Якщо ж Пономарчук […] все ж проводить об'єднавчу роботу, то Бідаш абсолютно ніякої роботи в цьому напрямку не проводить і дуже часто сам являється учасником нелегальних збіговиськ»[55].

[54] ДАДО. – Ф. 6463. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 21.
[55] ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп.1. – Спр. 575. – Арк. 52.

Через це, за даними С. Савченка, із «600 общин сектантів п'ятидесятників із загальною кількістю членів 18186 чоловік прийняли умови угоди 324 общини кількістю 15600 чоловік. Із цього числа 73 общини кількістю 1950 чоловік влилися у ВСЄХБ, а інші 251 община з 13650 чоловік членів, прийнявши угоду про об'єднання, зареєструвалися як самостійні общини підпорядковані ВСЄХБ, але по суті залишилися вірними своїм традиціям…»[56]. До того ж С. Савченко вказував, що в тих общинах, де об'єднання євангельських християн баптистів із п'ятидесятниками вже відбулося «[…] п'ятидесятники досягли значних успіхів у справі схилення євангельських християн баптистів у п'ятидесятництво. В результаті цього до п'ятидесятників переходять не тільки окремі сектанти євангелісти-баптисти, але й цілі їх групи»[57]. С. Савченко зазначав, що такі явища відбуваються через те, що «проповідницькі кадри п'ятидесятників […] у своєму риторичному розвитку та по організаторським здібностям стоять вище проповідницьких сил євангельських християн баптистів, в результаті чого останні нічого не можуть протиставити»[58].

Отже, не змігши, ще на початковому етапі, реалізувати покладений на них органами держбезпеки план з асиміляції п'ятидесятників, баптисти почали звертатися до тих же органів з проханням про допомогу у його виконанні. Внаслідок цього органи НКДБ-МДБ прийняли рішення про взяття керівного центру п'ятидесятників (щоб приборкати його та схилити до співробітництва) в активну агентурно-оперативну розробку[59]. Так, наприкінці 1946 р. уповноважений РСРК по УРСР П. Вільховий викликав до себе Д. Пономарчука і «порадив йому долучитися до активної роботи по злиттю сект» та попередив про можливі негативні наслідки у разі його

[56] Там само. – Арк. 50.
[57] Там само. – Арк. 50 зв.
[58] Там само. – Арк. 51 зв.
[59] Там само. – Арк. 52

відмови[60]. Паралельно із цим П. Вільховий «порадив уповноваженому секти ЄХ та Б по Україні ст. пресвітеру Андреєву запросити Пономарчука на постійне проживання до Києва, надавши йому місце свого помічника»[61]. Враховуючи пропозицію О. Андреєва, Д. Пономарчук став «змінювати свою лінію поведінки, стаючи на позиції беззаперечного виконання усіх пунктів угоди про злиття сект»[62]. В результаті таких дій Д. Пономарчука та інших обласних уповноважених ВСЄХБ вже у травні 1946 р. «злилось 122 общини «ХЄВ» з «ЄХБ», тобто злилося близько 7500 осіб (*майже половина від офіційної кількості усіх п'ятидесятників УРСР* – Авт.)», що за даними республіканського уповноваженого УРСР П. Вільхового по відношенню «до загальної кількості членів ЄХБ складало 12 відсотків, тобто одного «хєва» (*п'ятидесятника* – Авт.) в середньому оточує десять євангельських християн-баптистів». На думку П. Вільхового, це давало баптистам реальні можливості «перевиховати» п'ятидесятників[63]. Враховуючи такі швидкі позитивні результати, П. Вільховий радив президії ВСЄХБ викликати Д. Пономарчука, П. Бідаша та М. Кузьменко зі звітом про пророблену роботу з об'єднання ХЄВ та ЄХБ до Москви. На нараді президії ВСЄХБ у Москві пропонувалося підтримати М. Кузьменко та Д. Пономарчука, затвердивши останнього (як І. Панька в Білорусі) на посаді заступника О. Андреєва, щоб «зробити руками Пономарчука набагато більше, ніж це було до тепер», а Бідаша – позбавити сану єпископа, зареєструвавши пресвітером П'ятихатської общини[64]. Завдяки таким комбінаціям, проведеним радянськими органами влади та підзвітним їм ВСЄХБ, керівництво п'ятидесятників було розколоте на два табори, один із яких, очолюваний Д. Пономарчу-

[60] *Історія релігії в Україні. В 10 т. Том 6. Пізній протестантизм*, ред.: П. Л. Яроцький, Ки́їв 2007, с. 131.

[61] Там само.

[62] Там само. – С. 132.

[63] ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 4. – Спр. 15. – Арк. 21.

[64] ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 4. – Спр. 15. – Арк. 21.

ком, І. Панько та М. Кузьменко, був схилений до співробітництва з РСРК та НКДБ і направлений ними, як і керівний склад ВСЄХБ, «за теплі місця» асимілювати своїх вчорашніх одновірців. Другий табір, очолюваний П. Бідашом, почав проводити роботу, направлену на закріплення підпільного, тобто нелегального, відправлення п'ятидесятниками релігійних культів окремо від баптистів. За таку позицію П. Бідаш, К. Кружко та Р. Піддубний не були зареєстровані Дніпропетровським уповноваженим РСРК, як служителі культу общин ВСЄХБ, а деякі п'ятидесятники, зареєстровані служителями культу у ВСЄХБ (Бут та Романюха) були змушені самоусунутися від своїх обов'язків.

Враховуючи таку ситуацію, за власною ініціативою, на допомогу керівництву колишнього Всеукраїнського союзу ХЄВ прийшов проповідник Московської общини ХЄВ, яка у 1945 р. об'єдналася із ВСЄХБ, Серафім Іванович Марін[65]. Сам С. Марін у 1929 р. під впливом свого товариша по роботі Т. Данилова вступив у Московську общину ХЄВ[66]. У 1932 р. заарештовувався органами ОДПУ та був засуджений народним судом Краснопресненського району Москви за розтрату державного майна (свою судимість від одновірців приховував). У 1935 р. С. Марін був призначений проповідником Московської общини ХЄВ. У 1939 р. С. Марін знову заарештовувався органами держбезпеки і був засуджений за ст. 58–10 ч. 2 КК РРФРС до трьох років таборів за «антирадянську діяльність»[67]. Покарання відбував у Обозьорсько-Біломорському виправно-трудовому таборі (далі ВТТ) НКВС, де він за сприянням адміністрації табору влаштувався працювати, не маючи для цього відповідної освіти, на посаду технічного керівника автоколони. У серпні 1942 р. після звільнення з таборів, С. Марін отримав паспорт (з відміткою про судимість) та залишився працювати по найму на посаді техніч-

[65] ЦДАГО. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 58286. – т.1. – Арк. 30.
[66] Там само. – Арк. 29.
[67] Там само. – Арк. 125.

ного керівника автоколони у Казанському ВТТ НКВС м. Ульяновська. У грудні 1942 р. він був переведений на роботу в Управління ВТТ НКВС м. Кизел, Молотовської області (нині Пермського краю, Російської Федерації) РРФСР. У січні 1943 р. за заявою про втрату паспорта на основі військового білету у Буінському райвідділку Татарської АРСР С. Марін отримав новий паспорт без відмітки про судимість, який був дійсний один рік (про те, що він раніше засуджений, С. Марін у райвідділу міліції промовчав). У грудні 1943 р. С. Марін звільнився з роботи в Управлінні ВТТ НКВС Молотовської області і отримав за сприянням адміністрації табору фіктивну довідку про те, що він за спеціальністю є інженером автосправи. З новим паспортом без судимості С. Марін виїхав до дружини у Москву, яку просив прописатися в її квартирі, на що вона відповіла відмовою. Враховуючи це, С. Марін виїхав у м. Краматорськ, Сталінської (нині Донецької) області, де за фіктивною довідкою та новим паспортом без судимості влаштувався на роботу на посаду начальника транспортного відділу «ОСМЧ-Донмашстрой». У квітні 1944 р. С. Марін перевівся на роботу за тими ж фіктивними документами на посаду начальника тракторної контори «ОСМЧ-44» м. Миколаєва, звідки був звільнений у грудні 1944 р. «за станом здоров'я». У 1944 р. С. Марін виїхав до Москви на лікування, де знову просив дружину прописати його у неї на квартирі, але вона йому знову відмовила, тоді С. Марін прописався в с. Вишняки Московської області в домі Г. Хлусової (Бобчи – по чоловіку), з якою вступив у громадянський шлюб. Дізнавшись про судимість С. Маріна, органи міліції відібрали у нього фіктивний паспорт та вислали із Москви. В результаті чого С. Марін повернувся на Україну, де влаштувався за фіктивною довідкою на посаду заступника директора Чернівецького Облавтокомбінмаша[68]. У серпні 1945 р. С. Марін був присутнім без будь-яких повноважень на підписанні т.з. Московської угоди про об'єднання баптистів та п'ятидесятників

[68] Там само. – Арк. 68-70, 81, 82, 188-190.

в один союз. Після наради секретар ВСЄХБ О. Карєв познайомив С. Маріна із керівниками Всеукраїнського п'тидесятницького союзу єпископами Д. Пономарчуком та П. Бідашем, які підписували Московську угоду[69]. С. Марін запросив їх до себе додому та швидко увійшов до них в довіру. У 1945 – 1946 р. С. Марін декілька разів приїздив у Дніпропетровську область, де відвідував Д. Пономарчука та П. Бідаша і допомагав обласному уповноваженому (старшому пресвітеру) ВСЄХБ М. Мельникову-«МИРГОРОДСКОМУ» об'єднувати Дніпродзержинську та Синельниківську общини ХЄВ із ВСЄХБ[70]. У 1946 р. С. Марін переїхав на проживання до Львова, де недовго працював за підробленим посвідченням головним механіком на промислових об'єктах міста[71]. 10 липня 1946 р. С. Марін, за сприянням однієї із членів ХЄВ М. Капустіної, отримав, вже втретє, обманним шляхом у м. Дніпродзержинську паспорт, в якому була відсутня відмітка про судимість[72]. З кінця 1946 р. С. Марін офіційно не працював і займався спекуляцією[73]. Сторінки свого минулого та особистого життя С. Марін старанно приховував від одновірців.

Прибувши, як стверджував С. Марін, за власною ініціативою на допомогу до п'ятидесятників УРСР, він з'ясував місця їх нелегальних зібрань у Києві та запропонував їм припинити ці зібрання і клопотати перед радянською владою про їх легалізацію. Керівники цих зібрань І. Левчук та В. Бойко відмовилися від цієї пропозиції. Тоді С. Марін розповів про їхню нелегальну діяльність Д. Пономарчуку, який викликав їх на бесіду та заборонив займатися «нелегальщиною». Для виходу із ситуації, що склалася, за допомогою інших п'ятидесятників (Ю. Юрчака) було прийняте рішення повернутися до пропозиції С. Маріна та клопотати перед

---

[69] Там само. – Арк. 48.
[70] Там само. – Арк. 52, 62.
[71] Там само. – Арк. 25.
[72] Там само. – Арк. 72, 73.
[73] Там само. – Арк. 181.

радянськими органами про легалізацію не тільки київської общини п'ятидесятників, а й усього союзу ХЄВ[74]. З цією метою, за ініціативою С. Маріна та Ю. Юрчака, було вирішено зібрати у Києві нараду із колишніх керівників п'ятидесятницького руху, а саме єпископів П. Бідаша, П. Шокало та пресвітера М. Бута. Для цього Ю. Юрчак через Ю. Самойленко запросив телеграмою М. Бута, а С. Марін поїхав у Дніпропетровську область на зустріч з П. Бідашом та П. Шокало, під час якої переконав їх та інших видних п'ятидесятників у необхідності виходу із підпілля та легалізації союзу ХЄВ окремо від баптистів і запросив їх на нараду до Києва, де планувалось провести остаточне узгодження подальших дій[75]. У січні 1948 р. у Києві, на квартирі Г. Камлової (вул. Заливчого буд. 34 кв. 6), під головуванням С. Маріна, була проведена нарада за участю керівників п'ятидесятницького руху П. Бідаша, М. Бута, М. Місюри та активних діячів ХЄВ у Київській області В. Рудавського, І. Левчука, В. Бойко, Ю. Самойленко, Ю. Юрчака і В. Білих. В ході наради був заслуханий план С. Маріна про необхідність виходу ХЄВ із ВСЄХБ та створення власного керівного центру п'ятидесятників. С. Марін повідомив, що, відвідуючи п'ятидесятницькі общини по всьому СРСР, він дійшов висновку про те, що п'ятидесятники не бажають проводити свою діяльність в союзі з баптистами, через що половина із них проводить власну діяльність нелегально. Тому С. Марін пропонував для здійснення поставленої мети посилити роз'яснювальну роботу серед общин п'ятидесятників, направлену на створення власного керівного центру, зібрати інформацію та заяви від общин на місцях про порушення ВСЄХБ умов серпневої угоди та клопотати на їх основі через новостворений центр п'ятидесятників перед керівництвом ВСЄХБ і радянськими органами влади про вихід із ВСЄХБ і самостійну реєстрацію п'ятидесятників в РСРК. Як зазначав єпископ Криворізької єпархії ХЄВ П. Шокало: «По суті

[74] Там само. – Арк. 165-168.
[75] Там само. – Арк. 169.

план С. Маріна зводився до того, щоб нелегальним шляхом сколотити підпільну секту, після чого пред'явити ВСЄХБ та уряду вимоги на її оформлення»[76]. Для проведення цієї роботи керівниками, за пропозицією В. Рудавського, були обрані М. Бут (голова), П. Бідаш та С. Марін. Для переконання в успіху справи, С. Марін неодноразово зазначав, що «уряд зрозуміє, що йому краще мати справу з легальною сектою, чим з нелегальною і погодиться на її реєстрацію»[77]. За ініціативою С. Маріна, на нараді було також прийняте рішення припинити будь-які нелегальні богослужіння і закінчити організаційну роботу на місцях та збір інформації про порушення баптистами Московської угоди до 16 березня 1948 р. В цей день пропонувалося провести у Дніпродзержинську звітний з'їзд і запросити до участі в ньому керівництво п'ятидесятників і з інших областей СРСР[78].

З метою ефективного виконання поставлених завдань, учасники наради розділили між собою географічні межі їх виконання. Так, П. Бідаш провів підготовчу роботу в п'ятидесятницьких общинах Сталінської, Запорізької та Дніпропетровської областях. М. Бут – в Одеській, Херсонській, Миколаївській, Ізмаїльській та Кам'янець-Подільській областях. І. Левчук – в Житомирській, Вінницькій та Київській областях. В. Рудавський – в Білоруській РСР. С. Марін та В. Білих – в Чернівецькій, Львівській, Тернопільській та Вінницькій областях (причому В. Білих залишив С. Маріна ще в Львівській області, оскільки вирішив трохи відпочити у своєї сестри)[79]. Після проробленої роботи, 16 березня 1948 р. о 19.00 у м. Дніпродзержинську в будинку Ф. Яшника (вул. Островського, буд. 20) була проведена нарада керівництва п'ятидесятницьких общин СРСР. П'ятидесятників Західної України (колишнього Всепольського союзу ХВЄ) представляв єпископ П. Ільчук, а п'ятидесят-

[76] Там само. – Арк. 171, 203.
[77] Там само. – Арк. 203.
[78] Там само. – Арк. 172.
[79] Там само. – Арк. 35.

ників Східної України (колишнього Всеукраїнського союзу ХЄВ), представляв П. Бідаш. Іншими учасниками наради були пресвітери та активні діячі п'ятидесятницького руху Київської, Чернівецької, Рівненської, Сталінської, Одеської, Полтавської та Дніпропетровської областей загальною кількістю 18 осіб. Керував з'їздом С. Марін. В ході з'їзду була заслухана інформація з місць про порушення ВСЄХБ серпневої угоди, внаслідок чого було прийняте рішення написати звернення до ВСЄХБ та РСРК про усунення ними цих порушень. На випадок відмови або затягуванні справи, їх попередили про можливий вихід общин ХЄВ із складу ВСЄХБ. Також з'їзд ухвалив рішення делегувати у Москву для проведення переговорів із ВСЄХБ та РСРК С. Маріна, П. Бідаша та І. Панько[80]. Після їх повернення із Москви планувалося скликати нову нараду для обговорення результатів поїздки, але ніякої поїздки до Москви не відбулося через те, що, починаючи вже з 19 березня 1948 р., усі учасники з'їзду та їхні активні посібники були заарештовані УМДБ в Дніпропетровській області. 18 вересня 1948 р. більшість із них була вже засуджена Особливою нарадою при МДБ СРСР до різних строків покарання. Найактивніші «сектанти» (П. Бідаш, П. Ільчук та І. Левчук) отримали по 10 років виправно-трудових таборів. С. Марін також отримав 10 років виправно-трудових таборів[81]. Таким чином Дніпродзержинський з'їзд закінчився повною ліквідацією керівного центру колишнього союзу ХЄВ.

У звітній документації органів НКДБ-МДБ, присвяченій розробці керівників Всеукраїнського союзу ХЄВ зазначалося, що «наприкінці 1943 р. УНКДБ Київської області була заведена агентурна справа «ПРОРОКИ» на групу активу антирадянського підпілля п'ятидесятників-трясунів». Далі повідомлялося, що:

> в ході розробки була встановлена наявність зв'язку цієї групи з сектантським підпіллям п'ятидесятників трясунів на території інших

[80] Там само. – Арк. 235.
[81] ЦДАГО. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 58286. – т. 8. – Арк. 117-119.

областей УРСР, в результаті чого у серпні ц. р. (*1946 р.* – Авт.) на базі отриманих матеріалів НКДБ УРСР, було заведена централізована агентурна справа під тією ж назвою на пресвітерсько-проповідницький актив антирадянського сектантського підпілля п'ятидесятників-трясунів на Україні[82].

З кінця 1946 р. розробка агентурної справи «ПРОРОКИ» була активізована «з метою арешту її керівників та паралізації ворожої діяльності цієї секти»[83]. Загальна ж чисельність осіб, які розроблялися в рамках проведення агентурної справи «ПРОРОКИ» за інформацією С. Савченко на 17 травня 1946 р. складала 128. Їх агентурною розробкою займалося 100 таємних агентів НКДБ[84]. З аналізу короткої історичної довідки, яка містилася у довіднику про роботу органів держбезпеки у Дніпропетровській області в період 1917–1967 рр. встановлено, що заарештовані на «нелегальному» з'їзді у Дніпродзержинську керівники п'ятидесятницьких релігійних громад розроблялися УМДБ Дніпропетровської області також в рамках централізованої агентурної справи «ПРОРОКИ». За інформацією агентури вони проводили роботу «направлену на підрив Московської угоди про об'єднання п'ятидесятників з євангельськими християнами-баптистами». Співробітники МДБ встановили, що «завершенням цієї роботи повинна стати нарада активу п'ятидесятників, намічена на 16 березня в місті Дніпродзержинську». Отримавши цю інформацію, вони вирішили, щоб «ворожа діяльність активістів п'ятидесятників була задокументована […] реалізацію агентурної справи «Пророки» приурочити до майбутньої наради з тим, щоб спіймати на гарячому фігурантів справи»[85].

Таким чином можна висновувати, що діяльність розгорнута С. Маріним, в яку він втягнув найактивніше керівництво п'ятиде-

---

[82] ГДА СБУ. – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 375. – Арк. 126.

[83] Там само.

[84] ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 572. – Арк. 166 зв., 173 зв.

[85] ДА СБУ м. Дніпро – Ф. 8 (Р). – Краткая историческая справка о работе органов госбезопасности Днепропетровщины, т.3. – Арк. 220.

сятників, зіграла на руку тільки органам МДБ, а може навіть і була ними організована через С. Маріна та інших агентів МДБ від самого початку. Тісні зв'язки С. Маріна з органами НКДБ-МДБ та його «строкате» минуле дають можливість припустити використання ними С. Маріна в оперативних інтересах для розробки керівництва ХЄВ. Його арешт та покарання можна пояснити розплатою за дворушництво на якомусь з етапів операції або повним легендуванням С. Маріна в «сектантське підпілля» п'ятидесятників УРСР для його подальшої розробки.

Та не дивлячись на арешт майже усього керівного складу союзу ХЄВ, влиття п'ятидесятників до баптистських общин призупинилося і намітилася навіть тенденція до виходу п'ятидесятників із складу ВСЄХБ. Так, за даними П. Вільхового, тільки у Дніпропетровській області на 1949 р. із ВСЄХБ вийшло майже 40 відсотків усіх п'ятидесятників області[86]. Таким чином можна стверджувати, що не зважаючи на зусилля радянських органів влади план з об'єднання п'ятидесятників та баптистів в один союз було зірвано.

Отже, визначаючи роль та місце радянських органів держбезпеки у проведенні релігійної політики в СРСР, можна стверджувати, що в релігійному середовищі вони займалися агентурно-оперативною, контррозвідувальною, оперативно-пошуковою та інформативно-аналітичною діяльністю. Виконання ними таких функцій перетворило зареєстровані в РСРК релігійні громади та союзи ВСЄХБ із об'єктів оперативної розробки, на її активних співучасників, внаслідок чого підконтрольні органам НКДБ-МДБ релігійні центри ВСЄХБ «радянізувалися» та ставали легендованими релігійними центрами, тобто перетворювалися з центрів духовної роботи та релігійної просвіти у об'єкти оперативного прикриття та проведення агентурно-оперативних заходів, санкціонованих партією та урядом. Така ситуація призводила до морального розкладу

[86] *Історія релігії в Україні. В 10 т.*, ред.: П. Л. Яроцький], т.6, Ки́їв 2007, с. 158.

служителів культу та рядових віруючих релігійних общин та груп, що в свою чергу викликало падіння загального рівня моралі та релігійності в радянському суспільстві.

## Бібліографія

### Архівні джерела

Haluzevyy derzhavnyy arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrayiny, m. Kyyiv (HDA SBU) [Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Київ (ГДА СБУ)]

F. 1. 2-he Upravlinnya MGB-KGB URSR [Ф. 1. 2-ге Управління МГБ-КГБ УРСР]

Op. 1. [Оп. 1.]

Spr. 1103. Delo №127 (t.2) Dokladnyye zapiskii spravki ob agenturno-operativnoy rabote po linii tserkovnikov i sektantov Ukrainskoy SSR (14 maya 1957 g. – 25 sentyabrya1959 g.), 280 ark. [Спр. 1103. Дело №127 (т.2) Докладные записки и справки об агентурно-оперативной работе по линии церковников и сектантов Украинской ССР (14 мая 1957 г. – 25 сентября 1959 г.), 280 арк.]

Spr. 1104. Delo №127 (t.3) Dokladnyye zapiskii spravki ob agenturno-operativnoy rabote po linii tserkovnikov i sektantov (03 yanvarya 1959 g. – 12 dekabrya 1959 g.), 271 ark. [Дело №127 (т.3) Докладные записки и справки об агентурно-оперативной работе по линии церковников и сектантов (03 января 1959 г. – 12 декабря 1959 г.), 271 арк.]

Spr. 1105. Delo №127 (t.4) Plany agenturno-operativnykh meropriyatiy potserkovno-sektant·skoy linii (03 noyabrya 1954 g. – 08 maya 1959 g.), 224 ark. [Спр. 1105. Дело №127 (т.4) Планы агентурно-оперативных мероприятий по церковно-сектантской линии (03 ноября 1954 г. – 08 мая 1959 г.), 224 арк.]

F. 2. Upravlinnya borot'by z bandytyzmom MVD,Upravlinnya 2-N ta 4-te Upravlinnya MGB–KGB URSR [Ф. 2. Управління боротьби з бандитизмом МВД, Управління 2-Н та 4-те Управління МГБ–КГБ УРСР]

Op. 21. [Оп. 21.]

Spr. 2750. Delo №33 t.2. Dokladnyye zapiski UKGB i v KGB SSSR o provodimykh agenturno-operativnykh meropriyatiyakh sredi lits, vozvrativshikhsya iz zaklyucheniya (20 fevralya 1955 g. –28 aprelya 1955 g.), 375 ark. [Спр. 2750. Дело №33 т.2. Докладные записки УКГБ и в КГБ СССР о проводимых агентурно-оперативных мероприятиях среди лиц, возвратившихся из заключения (20 февраля 1955 г. – 28 апреля 1955 г.), 375 арк.]

F. 6. Fond kryminal'nykh sprav [Ф. 6. Фонд кримінальних справ]

Spr. 58633 fp. Delo № 149650 po obvineniyu Trinadtsatko A.T. po st. 54-10 UK Ukrainy v 2-kh t., t.1 – 353 ark. [Спр. 58633 фп. Дело № 149650 по обвинению Тринадцатко А.Т. по ст. 54-10 УК Украины в 2-х т., т.1 – 353 арк.]

F. 9. Normatyvno-rozporyadchi dokumenty CHK–KGB URSR. 1921–1991 rr. [Ф. 9. Нормативно-розпорядчі документи ЧК–КГБ УРСР. 1921–1991 рр.]

Spr. 74 US/SR. Direktivy MGB USSR za 1944 g. (s № 43 po № 1278), 250ark. [Спр. 74 УС/СР. Директивы МГБ УССР за 1944 г. (с № 43 по № 1278), 250 арк.]

F. 13. Kolektsiya drukovanykh vydan' KGB URSR. 1920–1992 rr. [Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР. 1920–1992 рр.]

Spr. 375. Doklad o rezul'tatakh agenturno-operativnoy i sledstvennoy raboty NKGB USSR perioda VOV 1941–1945 gg., 1945 g., 439 s. [Спр. 375. Доклад о результатах агентурно-оперативной и следственной работы НКГБ УССР периода ВОВ 1941–1945 гг., 1945 г., 439 с.]

Spr. 666. Istoriya sovetskikh organov gosudarstvennoy bezopasnosti, 1977g., 639 s. [Спр. 666. История советских органов государственной безопасности, 1977г., 639 с.]

F. 16. Sekretariat GPU–KGB URSR [Ф. 16. Секретаріат ГПУ–КГБ УРСР]

Op. 1. [Оп. 1.]

Spr. 539. Delo №2. Direktivnyye ukazaniya NKVD USSR za 1943 g., 331 ark. [Спр. 539. Дело №2. Директивные указания НКВД УССР за 1943 г., 331 арк.]

Spr. 565. Kopii spetssoobshcheniy I dokladnykh zapisok NKVD USSR (25 fevralya 1946 g. – 07 marta 1946 g.), 335 ark. [Спр. 565. Копии спецсообщений и докладных записок НКВД УССР (25 февраля 1946 г. – 07 марта 1946 г.), 335 арк.]

Spr. 572. Delo № 37 (t.12). Kopiis petssoobshcheniy i dokladnykh zapisok (14 maya 1946 g. – 04 iyunya 1946 g.), 360 ark. [Спр. 572. Дело № 37 (т.12). Копии спецсообщений и докладных записок (14 мая 1946 г. – 04 июня 1946 г.), 360 арк.]

Spr. 575. Delo № 37 (t.14). Kopii spetssoobshcheniy i dokladnykh zapisok, (17 iyunya 1946 –16 iyulya 1946), 406 ark. [Спр. 575. Дело № 37 (т.14). Копии спецсообщений и докладных записок, (17 июня 1946 – 16 июля 1946), 406 арк.]

F. 71. Dopovidni zapysky ta spetspovidomlennya viddilu «O» MGB URSR [Ф. 71. Доповідні записки та спецповідомлення відділу «О» МГБ УРСР]

Op.6. (1990) [Оп. 6. (1990)]

Spr. 124. Dokladnyye zapiski i spetssoobshcheniya otdeleniya «O» UMGB Drogobychskoy obl. za 1947 g. – 101 ark. [Спр. 124. Докладные записки и спецсообщения отделения «О» УМГБ Дрогобычской обл. за 1947 г. – 101 арк.]

Derzharkhiv Sluzhby bezpeky Ukrayiny m. Dnipro

[Держархів Служби безпеки України м. Дніпро]

F. 6(R). – Op. 1. Fond kryminal'nykh sprav [Ф. 6(Р). – Оп. 1. Фонд кримінальних справ]

Spr. P-24066. Delo № 2575 po obvineniyu Shapovalova Danila Danilovicha po st.54 -10 ch.2 UK USSR, 1944 g., t.1, 162 ark. [Спр. П-24066. Дело № 2575 по обвинению Шаповалова Данила Даниловича по ст.54-10 ч.2 УК УССР, 1944 г. т.1, 162 арк.]

Spr. P-24610. Delo № 7549 po obvineniyu Bidasha A. I i drugikh post. st. 54-10 ch.2, 54-11, 671 UK Ukrainy, 1957 g. (v 7 t.). – Paket № 1 (z rechovimi dokazami). [Спр. П-24610. Дело № 7549 по обвинению Бидаша А. И и других по ст. ст. 54-10 ч.2, 54-11, 67[1] УК Украины, 1957 г. (в 7 т.). – Пакет № 1 (з речовими доказами)].

F. 8 (R). Kolektsiya drukovanykh vydan' [Ф. 8 (Р). Колекція друкованих видань]

Kratkaya istoricheskaya spravka o rabote organov gosbezopasnosti Dnepropetrovshchiny, t.3. – Ark. 279. [Краткая историческая справка о работе органов госбезопасности Днепропетровщины, т.3. – Арк. 279.]

Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrayiny (TSDAVO), m. Kyyiv

[Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), м. Київ]

F. 4648. Rada v spravakh relihiyi pry Radi Ministriv URSR ta yiyi poperednyky: upovnovazheni rady v spravakh relihiyi pry Radi Ministriv SRSR po URSR (ob"yednanyy fond). [Ф. 4648. Рада в справах релігії при Раді Міністрів УРСР та її попередники: уповноважені ради в справах релігії при Раді Міністрів СРСР по УРСР (об'єднаний фонд)]

Op. 4 [Оп. 4.]

Spr. 15. Dokumenty na snyatiye sregistratsii religioznykh obshchestv i zakrytiye molitvennykh domov /resheniya ispolkomov mestnykh Sovetov, zaklyucheniye upolnomochennykh, vypiski iz protokolov zasedaniya Soveta/ po oblastyam Ukrainskoy SSR za 1946 g. – 44 ark. [Спр. 15. Документы на снятие с регистрации религиозных обществ и закрытие молитвенных домов /решения

исполкомов местных Советов, заключение уполномоченных, выписки из протоколов заседания Совета/ по областям Украинской ССР за 1946 г. – 44 арк.]

Spr. 27. Tsirkulyarnyye instruktivnyye pis'ma Upolnomochennogo soveta po Ukrainskoy SSR oblastnym upolnomochennym za 1947 g. – 179 ark. [Спр. 27. Циркулярные инструктивные письма Уполномоченного совета по Украинской ССР областным уполномоченным за 1947 г. – 179 арк.]

Tsentral'nyy derzharkhiv hromads'kykh ob"yednan'(TSDAHO), m. Kyyiv
[Центральний держархів громадських об'єднань (ЦДАГО), м. Київ]

F. 263. Kryminal'ni spravy na represovanykh [Ф. 263. Кримінальні справи на репресованих]

Op. 1. [Оп. 1.]

Spr. 58286. Delo №14905 po obvineniyu Marina S.I. i drugikhpo st. 54-10 ch.2 i 54-11 UK Ukrainy (v 8 t.), t.1 i t.8. [Спр. 58286. Дело №14905 по обвинению Марина С.И. и других по ст. 54-10 ч.2 и 54-11 УК Украины (в 8 т.), т.1 і т.8.]

Oblasni Derzhavni arkhivy [Обласні Державні архіви]
Derzharkhiv Dnipropetrovs'koyi oblasti (DADO)
[Держархів Дніпропетровської області (ДАДО)]

F. 6463. Upovnovazhenyy Rady u spravakh relihiynykh kul'tiv pry RNK SRSR po Dnipropetrovs'kiy oblasti. [Ф. 6463. Уповноважений Ради у справах релігійних культів при РНК СРСР по Дніпропетровській області. 1945-1965 рр.]

Op.1. [Оп. 1.]

Spr. 1. Postanovleniya, ukazaniya, instruktivnyye pis'ma Sovete po delam religioznykh kul'tov pri Sovete Narodnykh Komissarov SSSR 1945-1946 gg., 43 ark. [Спр. 1. Постановления, указания, инструктивные письма Совете по делам религиозных культов при Совете Народных Комиссаров СССР 1945-1946 гг., 43 арк.]

Spr. 11. Informatsionnyye otchioty, statisticheskiye svodki, svedeniya, svyazannyye s deyatel'nost'yu religioznykh obshchin i napravlyayemyye v vyshestoyashchiye I mestnyye sovetskiye i partiynyye organy za 1952 g., 100 ark. [Спр. 11. Информационные отчёты, статистические сводки, сведения, связанные с деятельностью религиозных общин и направляемые в вышестоящие и местные советские и партийные органы за 1952 г., 100 арк.]

Derzharkhiv Cherkas'koyi oblasti (DACHO)
[Держархів Черкаської області (ДАЧО)]

F. R-5625. Kryminal'ni spravy na represovanykh [Ф. Р-5625. Кримінальні справи на репресованих]

Op. 1. [Оп. 1.]

Spr. 9742. Delo № 148160 po obvineniyu Skrynnika V.R. po st. 54-10 UK Ukrainy [Спр. 9742. Дело № 148160 по обвинению Скрынника В.Р. по ст. 54-10 УК Украины]

## Література

Bazhan O. ta insh., *Vyprobuvannya viroyu: borot'baza realizatsiyu prav i svobod viruyuchykh v Ukrayini v druhiy polovyni 1950-kh – 1980-ti rr.* Kyyv 2000. – 329 s. [Бажан О. та інш., *Випробування вірою: боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х – 1980-ті рр.*, Ки́їв 2000. – 329 с.]

Bazhan O.H., *Danylyuk Yu.Z. Opozytsiya v Ukrayini (druha polovyna 50-kh – 80-ti rr. XX st.) / NAN Ukrayiny. Instytut istoriyi Ukrayiny,* Kyyv 2000. – 389 s. [Бажан О.Г., *Данилюк Ю.З. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. XX ст.) / НАН України. Інститут історії України,* Ки́їв 2000. – 389 с.]

Boyko V., *Dukh Svyatoy nauchyt vas vsemu*, Kyyv 2005. – 67 s. [Бойко В., *Дух Святой научит вас всему*, Ки́їв 2005. – 67 с.]

*Bratskyy vestnyk. Zhurnal VSEKhB*, Moskva 1945. – № 1. – 44 s. [*Братский вестник. Журнал ВСЕХБ*, Москва 1945. – № 1. – 44 с.]

*Vlast' i tserkov' v Vostochnoy Evrope 1944–1953 hh. V 2-kh t. T.1. Vlast' i tserkov' v Vostochnoy Evrope 1944–1948*, red. T.V. Voloktyna, Москва 2009. – 887 s. [*Власть и церковь в Восточной Европе 1944–1953 гг. В 2-х т. Т.1. Власть и церковь в Восточной Европе 1944–1948*, Т.В. Волоктина, Москва 2009. – 887 с.]

Voynalovych V., *Partiyno-derzhavna polityka shchodorelihiyi ta relihiynykh instytutsiy v Ukrayini 1940-1960-kh rokiv: politolohichnyy dyskurs*, Kyyv 2005. – 741 s. [Войналович В., *Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940-1960-х років: політологічний дискурс*, Ки́їв 2005. – 741 с.]

Goretoy N., *SSSR Apokalipsicheskiy Vavilon*, Москва 2005. – 275 s. [Горетой Н., *СССР Апокалипсический Вавилон*, Москва 2005. – 275 с.]

*Istoriya yevangel'skikh khristian-baptistov v SSSR*, red.: Ya. Dukhonchenko, Москва 1989. – 623 s [*История евангельских христиан-баптистов в СССР,* ред.: Я. Духонченко, Москва 1989. – 623 с.]

*Istoriya relihiyi v Ukrayini*, *V 10 m.,* red.: P.L. Yarots'Koho, т. 6, Kyyv 2007 – 632 s. [*Історія релігії в Україні. В 10 т.,* ред.: П. Л. Яроцького, t.6, Київ 2007 – 632 с.]

Kryuchkov G. K., *Velikoye probuzhdeniye KHKH stoletiya*, Moskva 2008 – 512 s. [Крючков Г. К., *Великое пробуждение XX столетия*, Москва 2008. – 512 с.]

Lakhno O., *Opozytsiya v yevanhel's'ko-baptysts'komu rusi v URSR (seredyna 40-kh – 80-ti roky XX stolittya),* Poltava 2008. – 290 s. [Лахно О., *Опозиція в євангельсько-баптистському русі в УРСР (середина 40-х – 80-ті роки XX століття*, Полтава 2008. – 290 с.]

Odintsov M. i dr., *Gosudarstvo i tserkov' v XX veke: evolyutsiya vzaimootnosheniy, politicheskiy i sotsiokul'turnyy aspekty. Opyt Rossii i Yevropy*, Moskva 2011. – 464 s. [Одинцов М. и др., *Государство и церковь в XX веке: эволюция взаимоотношений, политический и социокультурный аспекты. Опыт России и Европы*, Москва 2011. – 464 с.]

Sawatsky W., *Soviet Evangelicals: Since World War II. Kitchener*, Ontario 1981. – 527 p.

Sinichkin A., *O dinamike rosta bratstva YEKhB s 1945 po 1965 god*, http://www.rusbaptist.stunda.org/dop/statist.htm. [Синичкин А., *О динамике роста братства ЕХБ с 1945 по 1965 год,* http://www.rusbaptist.stunda.org/dop/statist.htm]

Sorokin A., *Opora na arkhiv* „Rodina" 2003, Nr 8, s. 98 -104. [Сорокин А., *Опора на архив* „Родина" 2003, №8, с. 98 -104.]

**The All-Union Council of Evangelical Baptist Christians (ACEBC / VSEKhB) as an object of operational development of the Soviet intelligence agencies 1942–1948**

The article is devoted to the study of the role of the bodies of Soviet state security in carrying out of religious policy in Protestant environment in the territory of Soviet Ukraine in 1942 – 1948 on the example of their creation of a «legendary» religious center – All-Union Council of Evangelical Baptist Christians (ACEBC), as well as the apparatus of its republican and regional representatives (i.e. senior elders/presbyters). The article also highlights the plans of the Soviet state security agencies for the use of the leadership of ACEBC in the implementation of agent-operational measures to absorb other related to ACEBC protestant movements of the USSR (Pentecostals, Darbists, reformists etc.), to reduce their numbers, to subordinate influence to the organs of Soviet authorities and, ultimately, to lead to moral and physical decay.

Keywords: secret agent, repression, All-Union Council of Evangelical Baptist Christians (ACEBC/ VSEKhB), Soviet Union